

Eskałacja naruszeń porządku i prawa podczas obrad Trybunału Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVIII wieku

Violations of Order and Law during Deliberations of the Tribunal of the Grand Duchy of Lithuania

Established in 1581, the Tribunal of the Grand Duchy of Lithuania was not free from the shortcomings of the noble judiciary of the Polish-Lithuanian Commonwealth. The smooth course of the deliberations was hampered by drunkenness, lawlessness, self-interest and conflicts among the deputies, Vilnius students and townspeople. The sessions of the Tribunal were accompanied by fights, intrigues, bribes, appointing people who were not elected by the council of nobility as judges, as well as issuing judgments in their own cases by judges. The difficulty in reaching a compromise sometimes resulted in delegating a double number of deputies to the Tribunal by the regional councils (sejmiki). Karol Stanisław Radziwiłł committed many violations of the order in the 2nd half of the 18th century. Even the marshals violated the law. The provisions of the Act of 1581 defining the activities of the Lithuanian Tribunal and the Constitution of the Sejm were not obeyed either.

Oskar Kanecki

*doktor nauk prawnych
Akademia Pomorska w Słupsku*

ORCID – 0000-0001-9025-2970

Słowa kluczowe:

Trybunał Wielkiego Księstwa Litewskiego,
sąd szlachecki, obrady Trybunału
Wielkiego Księstwa Litewskiego,
sądowictwo Rzeczypospolitej Obojga
Narodów

Keywords:

Tribunal of the Grand Duchy of
Lithuania, court of nobility, deliberations
of the Tribunal of the Grand Duchy
of Lithuania, judiciary of the Polish-
Lithuanian Commonwealth

<https://doi.org/10.36128/priw.vi36.243>

Wymiar sprawiedliwości Korony Królestwa Polskiego ukształtował się w dużej mierze pod wpływem szlacheckiej obyczajowości i określających ją przywar. Recepcja właściwych mu wzorców przez Wielkie Księstwo Litewskie zniwelowała natomiast odrębności ustrojowe, tak charakterystyczne dla państw federacyjnych. Pod koniec XVIII wieku Kajetan Kwiatkowski pisał o „przeszkodach wewnętrznych”, które przed laty „zaraz kraj rujnować zaczęły [...]. Zemsty prywatne i duma [...] Panów wielkich poświęcały spokojność i szczęśliwość Ojczyzny swoim zamiarom, aby dogodzić swojej zemście prywatnej, spokojność trybunałów, sądów i sejmików

mięszali”¹. Interesująca wydaje się zatem odpowiedź na pytanie o możliwość odniesienia tych słów do funkcjonowania Trybunału Wielkiego Księstwa Litewskiego, a zwłaszcza ustalenie tego, czy jurysdykcja, która stanowiła instytucjonalny wyraz przejęcia przez szlachtę najwyższego sądownictwa w państwie, stała się areną sporów i nielegalnych działań. Zagadnienie jest tym bardziej intrygujące, że sami deputaci zapewniali w 1775 roku króla o wykonywaniu swej pracy w poczuciu odpowiedzialności za losy współobywateli oraz w przekonaniu, że powierzona im władza „jest częścią Królom właściwej zwierzchności”².

Trybunał Wielkiego Księstwa Litewskiego był dyscyplinowany postanowieniami sejmów już na początku XVII wieku. W 1611 roku konstytucja *O deputatach trybunalskich* podniosła problem orzekania przez sędziów we własnych sprawach. Kandydaci na deputatów mieli w tym celu nie tylko przyjmować wybór właściwego sejmiku, ale również o niego zabiegać, czego wyraźnie zabraniała rota składanej przez nich przysięgi³. Zgodnie z jej treścią każdy z sędziów musiał oświadczyć, że „o to obieranie siebie, sam ani przez kogo innego się nie starał, i za żadną praktyką kwoli komu, albo swej sprawie na te Sądy nie wstąpił”⁴. Podejmowanie starań o wybór na wpływowy urząd okazało się na tyle utrwalone, że określony w przysiędze zakaz był

- 1 [Kajetan Kwiatkowski], *Probka Piora Bezstronnego Obywatela. Nad Stanem Teraźniejszym i Przyszłym Polskiej* (Warszawa: u Piotra Dufoura, 1791), 79-80; zob. także: Waldemar Bednaruk, *Trybunał Koronny. Szlachecki sąd najwyższy w latach 1578-1794* (Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL: Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, 2008), 308. Zdaniem autora, Korona Królestwa Polskiego w czasach funkcjonowania Trybunału Koronnego była państwem praworządnym, a piętnujące jej wady ustrojowe dokumenty sądowe, satyry i relacje pamiętnikarskie nie oddają rzeczywistego stanu rzeczy.
- 2 Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie, rkps, sygn. 861, Instrukcja od koła Trybunału Głównego W[ielkie]go X[ięstw]a Lit[ewskie]go do Najjaśniejszego Króla Pana Naszego Miłościwego Jaśnie Wielmożnym Delegowanym Antoniemu Romerowi trockiemu i Piotrowi Mackiewiczowi połockiemu deputatom w roku teraźniejszym 1775 Augusta 19 dana, k. 381.
- 3 „Konstytucje Wielkiego Księstwa Litewskiego na sejmie walnym koronnym warszawskim w roku 1611”, [w:] *Volumina Constitutionum*, t. III: *1611-1640*, vol. 1: *1611-1626* (Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2010), 39.
- 4 „Rota przysięgi Sędziów głównych na sejmie warszawskim w roku 1601 postanowiona”, [w:] *Trybunał obywatelom Wielkiego Xięstwa Litewskiego na sejmie warszawskim dany roku tysiąc ośmdziesiątego pierwszego* (Wilno: w Drukarni Akademickiej Societatis IESU, 1744), 6.

przedmiotem prześmiewczych wierszowanych utworów, aż w końcu zniesiono go w 1726 roku⁵. Lektura późniejszych rot przysięg trybunalskich przywoływanych w kredensach wydawanych kowieńskim deputatom do Sądu Głównego potwierdza wprowadzenie w życie nowej praktyki⁶.

Innym często naruszaniem przepisem musiała pozostawać regulacja zabraniająca ponownego wyboru na urząd sędziego trybunalskiego przed upływem dwóch lat⁷. Jak podkreśliła bowiem konstytucja *O deputatach trybunalskich*, „niektórzy bywszy raz obranym deputatem z jednego powiatu, stara się, aby zaraz na drugi rok był z drugiego powiatu deputatem”⁸. Bodaj najbardziej jaskrawym przykładem prawnej niesubordynacji w tym zakresie było powierzanie urzędu marszałka trybunalskiego przez dwa kolejne lata (1582 i 1583) kasztelanowi witebskiemu Malcherowi Snowskiemu⁹. Nieprawidłowości w obsadzie tej funkcji można jednak dostrzec więcej. Podczas gdy wyboru należało dokonać jedynie spośród deputatów, to w 1633 roku godność marszałka objął, niezaliczający się do tego grona, marszałek wielki litewski Jan Stanisław Sapieha¹⁰. W pochodzącej z 1638 roku konstytucji *O dekrétach trybunalskich w Koronie i Wielkim Księstwie Litewskim* domagano się natomiast, aby Trybunał nie wykraczał wydawanymi rozstrzygnięciami

-
- 5 Wierzchowiecka, „Organizacja Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego (1581-1764). Miejsce, czas, skład sądu”, [w:] *Dzieje wymiaru sprawiedliwości*, red. Tadeusz Maciejewski (Koszalin: Wydawnictwo Uczelniane Bałtyckiej Wyższej Szkoły Humanistycznej, 1999), 212.
 - 6 „Kredens dla deputatów na Trybunał Główny W.Ks.L., 4 II 1771”, [w:] *Akta sejmiku kowieńskiego z lat 1733-1795*, wyd. Monika Jusupović (Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2019), 241-242; zob. także: „Kredens dla deputatów na Trybunał Główny W.Ks.L., 3 II 1772”, [w:] *Akta sejmiku kowieńskiego*, 243-244; „Kredens dla deputatów na Trybunał Główny W.Ks.L., 7 II 1774”, [w:] *Akta sejmiku kowieńskiego*, 250-251.
 - 7 „Sposób obierania sędziów”, [w:] *Trybunał obywatelom Wielkiego Księstwa Litewskiego na seymie warszawskim dany*, 3.
 - 8 „Konstytucje Wielkiego Księstwa Litewskiego na seymie walnym koronnym warszawskim w roku 1611”, [w:] *Volumina Constitutionum*, t. III, 1611-1640, t. I, 39, konstytucja O deputatach trybunalskich z 1611 roku wydłużyła okres karencji do czterech lat.
 - 9 Henryk Wisner, *Rzeczpospolita Wazów*, t. III, *Sławne Państwo Wielkie Księstwo Litewskie* (Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2008), 188.
 - 10 „Wstęp”, [w:] *Deputaci Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego (1697-1794). Spis*, red. Andrzej Rachuba (Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2004), 12.

poza zakres przyznanej właściwości rzeczowej¹¹. Na niewiele musiało się to jednak zdać, gdyż uchwalona trzy lata później konstytucja *O Trybunale Wielkiego Księstwa Litewskiego* po raz kolejny upominała tę najwyższą szlachecką jurysdykcję. Ponadto sejm postanowił wówczas, że w przypadku, w którym sędziowie trybunalscy „po terminie skończonym jaką sprawę sądzić chcieli, takowy dekret żadnej wagi mieć nie ma”¹².

Już w XVII wieku dochodziło też do incydentów stwarzających niebezpieczeństwo dla życia i zdrowia deputatów trybunalskich. Pochodząca z 1632 roku instrukcja poselska wskazywała na „wielkie bezprawia w Sądach Głównych Trybunalskich w Wilnie odprawujących tak od mieszczan wileńskich, jako i od studentów, które zasłaniając się wolnością, tak samym osobom Ich M[oj]ściom PP. Sędziom Głównym jako i czeladzi ich i stronom dla spraw przyjeżdżającym zabójstwa, nachodzenia na gospody i pobicia działło”. Wobec wymienionych zagrożeń zobowiązano posłów kierowanych na zjazd słonimski do podjęcia działań pozwalających na skuteczne egzekwowanie odpowiedzialności wobec występnych. Zarówno mieszczanie, jak i studenci mieli ją ponosić „u Sądu Głównego [w Trybunale – O.K.] nie szczyjąc się żadnymi wolnościami i przywilejami”¹³. Pomimo uciążliwości powstałej sytuacji żadne z postanowień uchwały zjazdu słonimskiego nie odnosiło się do funkcjonowania Trybunału Wielkiego Księstwa Litewskiego¹⁴. Z drugiej jednak strony deputaci trybunalscy nierzadko zajmowali kwatery mieszczzańskie nieprzyznane im przez urząd grodzki, potęgując w ten sposób wzajemną niechęć¹⁵. W 1785 roku domagano się natomiast, aby instygator trybunalski

-
- 11 „Konstytucje sejmu walnego koronnego warszawskiego sześćniedzielnego roku Pańskiego MDCXXXVIII”, [w:] *Volumina Constitutionum*, t. III, 1611-1640, vol. 2: 1627-1640 (Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2013), 318.
 - 12 „Konstytucje sejmu walnego koronnego sześćniedzielnego warszawskiego, roku Pańskiego MDCXLI, dnia XX miesiąca sierpnia”, [w:] *Volumina Constitutionum*, t. IV: 1641-1668, vol. 1: 1641-1658 (Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2015), 21.
 - 13 Rosyjska Narodowa Biblioteka w Sankt Petersburgu, rkps, fond 971, Sobranie AwtoGRAFOW P. P. Dubrowskiego, awt. 132, nr 2, *Instrukcja na słonimski zjazd 14 juni, a po tym na konwokację do Warszawy w 1632, 3 czerwca 1632 r.*, k. 5v-6.
 - 14 „Uchwała sejmiku generalnego WKsL. przed konwokacją warszawską, Słonim, 14 VI 1632 r.”, [w:] Henryk Lulewicz, *Akta zjazdów stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego*, t. I, *okresy bezkrólewia* (Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2006), 324-326.
 - 15 Wierzchowiecka, „Organizacja Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego (1581-1764). Miejsce, czas, skład sądu”, 207.

zabronił, organizowanych pod pozorem balów maskowych, zgromadzeń ludności niskiego stanu, które zagrażały porządkowi i bezpieczeństwu publicznemu¹⁶.

Wbrew stanowisku wyrażonemu w 1775 roku przez sędziów głównych, zachowane źródła dowodzą występowania naruszeń porządku i prawa na różnych etapach prac Trybunału również w XVIII stuleciu. Było to zjawisko niezwykle niepożądane, zważywszy na ostateczny charakter wyroków tej jurysdykcji. Jak zauważono w jednej z instrukcji sejmikowych, zachowywały one moc prawną, „choćby najniesprawiedliwszemi i najbardziej obywatela uciemniającejmi byli”. Wobec braku możliwości ich wzruszenia szlachta połocka domagała się w 1790 roku, żeby przynajmniej „oddalone zostały między deputatami celniejsze okazyje kłótni indyfidencji, z których po tym przez emulacją [rywalizację – O.K.] dla obywatelów niesprawiedliwe wypływają wyroki”. Największe emocje miało budzić rozdzielanie godności trybunalskich, a zwłaszcza funkcji podskarbiego, sukolektora oraz obsadzanie przez pisarzy stanowisk regentów¹⁷. W 1755 roku doszło natomiast do zamieszek po zakończeniu wileńskiej kadencji Trybunału Wielkiego Księstwa Litewskiego, kiedy deputaci przystępowali do obrad Trybunału Skarbowego¹⁸. Spór o wybór marszałka tego gremium doprowadził do posłużenia się przez zwolennika jednego z kandydatów fortelem. Dla zwiększenia szans przedstawiciela Familii podstarości piński Piotr Tadeusz Frąckiewicz podstępnie sprowadził na organizowaną przez siebie „pijatykę” Józefa Wołodkowicza¹⁹ – stronnika Radziwiłłów. Zaproszony do pałacu Flemminga gość został brutalnie pobity, a wśród napastników znalazło się jeszcze trzech sędziów trybunalskich. Obrażenia odniesione przez Wołodkowicza były zapewne poważne, gdyż przez pe-

16 „Obwieszczenie do najjaśniejszego Trybunału, 1785 r.”, [w:] Adam Stankevič, *Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo veikla XVIII amžiaus antroje pusėje* (Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2018), 455-457.

17 „1790 m. lapkričio 22 d. Połocko vaivadijos seimelio instrukcija”, [w:] *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės seimelių instrukcijos (1788–1790)*, red. R. Jurgaitis, A. Stankevič, A. Verbickienė (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas: Parlamentarizmo istorijos tyrimų centras, 2015), 210. Rozwiązaniem tego problemu było zdaniem połockiej szlachty wprowadzenie zasady alternaty funkcji podskarbiego.

18 Zob. Robertas Jurgaitis, *Nuo bajoriškiosios savivaldos iki parlamentarizmo: Vilniaus seimelio veikla 1717-1795 m.* (Vilniaus: Parlamentarizmo istorijos tyrimų centras, 2016), 240; Andrzej B. Zakrzewski, *Wielkie Księstwo Litewskie (XVI-XVIII w.). Prawo-ustrój-społeczeństwo* (Warszawa: Campidoglio, 2013), 201-202.

19 Deputaci Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego (1697-1794). Spis, 245, starosta krasowicki Józef Wołodkowicz (1724-1766) był w 1755 roku deputatem trybunalskim z Mińska.

wien czas zagrażały nawet jego życiu²⁰. Informację tę potwierdza list wysłany w 1755 roku przez Karola Stanisława Radziwiłła do ojca, w którym nadawca donosił, że „Pan Wołotkowicz [sic! – O.K.], sędzia województwa mińskiego, bez nadziei życia zostający w Wilnie, w ustawicznych trwa mgłnościach, dla kości na mózgu leżących”²¹. Incydent wywołał podczas odbywających się kolejnego dnia obrad niemałą wrzawę. Uczestniczących w zaiscju deputatów trybunalskich sądzono z rejestru taktowego (*termini tacti*²²), a wobec ich niestawiennictwa²³ wydano kondemnatę²⁴. W instrukcji uchwalonej przez sejmik trocki w 1788 roku podniesiono natomiast, że okazję do sprzeczek i intryg stanowiło wpisywanie spraw do prowadzonych przez Trybunał rejestrów. Zdaniem szlachty było ono również jednym z powodów niskiej efektywności prac Sądu Głównego. Niekiedy kwestie akcesoryjne miały bowiem zajmować nawet dwukrotnie więcej czasu niż merytoryczne rozstrzygnięcie sprawy²⁵.

Znamienne wydają się być postanowienia regulaminów wydawanych przez marszałków trybunalskich, które zakazywały wstępu do izby osobom pijanym²⁶. Na niewiele się one jednak zdawały, gdyż przerwa na posiłek powodowała istotne zmniejszenie liczby sędziów zdolnych do orzekania, aż w drugiej połowie XVIII wieku musiano zrezygnować z sesji poobiednich²⁷. Pijaństwo deputatów trybunalskich nie stanowiło odstępstwa od zwyczajów szlacheckiego wymiaru sprawiedliwości tej epoki. Wprawianie się przez sędziów w stan nietrzeźwości podczas roków sądowych zdarzało się bowiem

-
- 20 Tomasz Szwaciński, „Tumult wileński 1755 roku i jego reperkusje” *Rocznik Lituanistyczny*, t. II (2016): 109-111; Marcin Matuszewicz, *Diariusz życia mego*, t. 1: 1714-1757, oprac. Bohdan Królikowski (Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1986), 567, w zaiscju uczestniczyli między innymi deputat kowieński Stanisław Zawisza, deputat nowogródzki Felicjan Daneyko i deputat mścisławski Kazimierz Hołyński.
- 21 „List Karola Stanisława Radziwiłła do Michała Kazimierza Radziwiłła, Mir, 9 września 1755 r.”, [w:] *Korespondencya księcia Karola Stanisława Radziwiłła wojewody wileńskiego „Panie Kochanku” 1744-1790 z archiwum w Werkach*, wyd. Czesław Jankowski (Kraków: G. Gebethner i spółka, 1898), 12.
- 22 Z rejestru taktowego sądzono czyny naruszające porządek i bezpieczeństwo obrad.
- 23 Oskarżeni mieli się ukryć w klasztorach.
- 24 Matuszewicz, *Diariusz życia mego*, t. I, 567-568.
- 25 „1788 m. rugpjūčio 19 d. Trakų vaivadijos seimelio instrukcija”, [w:] *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės seimelių instrukcijos (1788–1790)*, 92.
- 26 Zakrzewski, *Wielkie Księstwo Litewskie*, 194.
- 27 Iwona Wierzchowiecka, „Powinności sędziów Trybunału Litewskiego” *Czasopismo Prawno-Historyczne*, t. LV, z. 1 (2003): 36.

nawet w czasach bezkrólewi w jurysdykcjach kapturowych²⁸. Skutki nietrzeźwości uczestników postępowań sądowych bywały bardzo poważne. W 1760 roku pijany sędzia trybunalski dopuścił się zranienia w izbie sądowej innego deputata, za co został rozstrzelany²⁹.

Inną przypadłością szlacheckiego sądownictwa była wszechobecna korupcja. Co gorsza, przekupstwa w Trybunałach bywały lekceważone przez samych deputatów. Jak wskazują postanowienia jednej z konstytucji sejmowych, „dawny praw opis i rygor³⁰ nie mógł powściągnąć niezbożnych ludzi od brania w Trybunałach korupcji, [...] a częstokroć jedni drugim sędziowie w takowym występku folgować zwykli³¹. Od przyjmowania korzyści majątkowych nie powstrzymywała deputatów również rota składanej przez nich przysięgi, w myśl której miano sądzić „ani za posuły [łapówki – O.K.] i dary, sam przez się, ani przez żadną osobę ich nie biorąc, ani spodziewając się na potem darów i nagrody i podarków żadnych³². Problem korupcji wśród sędziów trybunalskich musiał być powszechny, gdyż piętnująca przekupstwa konstytucja z 1768 roku stanowiła, że „przysięgi powtarzane tej zuchwałości

28 Stanisław Niezabitowski, *Dzienniki 1695-1700*, oprac. Alojzy Sajkowski (Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 1998), 145-146.

29 Iwona Wierzchowiecka, „Geneza Trybunału Litewskiego i jego reformy w latach 1581–1764” *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego: Roczniki Prawnicze*, nr 15 (2004): 88.

30 „Konstytucje Wielkiego Xięstwa Litewskiego”, [w:] *Volumina Legum, przedruk zbioru praw staraniem XX. Pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782, wydanego*, t. VI (Petersburg: nakł. i drukiem Jozafata Ohryzki, 1860), 241 – w myśl postanowień konstytucji sejmowej *De corrupto* z 1726 roku skorumpowanych sędziów trybunalskich mogła czekać nawet kara pozbawienia możliwości sprawowania publicznych urzędów w przyszłości; zob. także: Wierzchowiecka, „Organizacja Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego (1581-1764). Miejsce, czas, skład sądu”, 213; Igor Kąkolewski, „Między korupcją a ksenofobią. Zmiany w postrzeganiu zjawiska korupcji w dawnej Rzeczypospolitej, Zarys problemu” *Przegląd Historyczny*, t. XCVIII, z. 1 (2007): 19.

31 „Konstytucje sejmu extraordinaryjnego w Warszawie roku 1767 dnia piątego października złożonego i zaczętego, a z limitacji i prorogacji w roku 1768 dnia piątego marca, przy rozwiązaniu Konfederacji Generalnej Koronnej i Wielkiego Księstwa Litewskiego zakończonego, ex consensu Ordinum totius Reipublicae ustanowione”, [w:] *Volumina Legum*, t. VII, 330.

32 *Trybunał obywatelom Wielkiego Xięstwa Litewskiego na seymie warszawskim dany*, 5-6.

zagrozić potrafiły”³³. Dodatkowo szlachta wołkowska skarżyła się w 1790 roku na właściwe Trybunałowi depaktacje (pobieranie niesłusznych lub zawyżonych opłat)³⁴. O trudnościach związanych z sanacją działalności Sądu Głównego świadczy fakt, że praktykę obciążania stron postępowań nienależnymi kosztami starano się bezskutecznie zwalczyć już na początku XVII stulecia³⁵.

Trybunał był wykorzystywany instrumentalnie przez magnatów. Według relacji pamiętnikarskiej Michała Zaleskiego Sąd Główny obradujący w 1776 roku w Grodnie pozostawał pod tak znaczącym wpływem podskarbiego nadwornego litewskiego Antoniego Tyzenhauza, „że uważano powszechnie, iż Tyzenhauz pisał w sprawach sądowe wyroki, a trybunał tylko ogłaszał”. Podskarbi miał zyskiwać przychyłność deputatów dzięki organizowanym ucztom i działalności swych wysłanników³⁶. Na kartach tego samego pamiętnika Zaleski odnotował, że przewodniczący obradom Trybunału w latach 1776-1777 marszałek Mikołaj Tadeusz Łopaciński przedstawił konkretny przykład ingerencji podskarbiego nadwornego w jego działalność. Sprawa dotyczyła trzech osób skazanych za zabójstwo na karę śmierci przez sąd grodzki brzeski. Pomimo podtrzymania przez Sąd Główny wydanego wyroku „w dzień egzekucji dwóch ścięto; trzeciego z teatru śmierci umknęła subordynacja rozrządzeniom Tyzenhauza przypisana”. Pamiętnikarz stwierdził wprawdzie, że wydarzenia te wywołały powszechne zdziwienie, ale jednocześnie nikt nie odważył się podnieść kwestii niewykonania zapadłego dekretu³⁷.

Jeden z osiemnastowiecznych wyroków, podnosząc, że „wiek terazniejszy w bezprawie płodny”, sytuował pośród największych wichrzycieli

-
- 33 „Konstytucje sejmu extraordinaryjnego w Warszawie roku 1767 dnia piątego października złożonego i zaczętego, a z limitacji i prorogacji w roku 1768 dnia piątego marca, przy rozwiązaniu Konfederacji Generalnej Koronnej i Wielkiego Księstwa Litewskiego zakończonogo, ex consensu Ordinum totius Reipublicae ustanowione”, [w:] *Volumina Legum*, t. VII, 330.
- 34 *1790 m. lapkričio 18 d. Valkavysko pavieta seimelio instrukcija*, w *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės seimelių instrukcijos (1788–1790)*, 266.
- 35 „Konstytucje sejmu walnego koronnego warszawskiego roku Pańskiego 1601”, [w:] *Volumina Constitutionum*, t. II, 1550-1609, vol. 2, 1587-1609, (Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2008), 292.
- 36 [Michał Zaleski], *Pamiętniki Michała Zaleskiego, wojskiego Wielkiego Księstwa Litewskiego, posła na Sejm Czteroletni* (Poznań: Księgarnia Jana Konstantego Żupańskiego, 1879), 86.
- 37 [Michał Zaleski], *Pamiętniki Michała Zaleskiego, wojskiego Wielkiego Księstwa Litewskiego, posła na Sejm Czteroletni*, 94.

porządku publicznego wojewodę wileńskiego Karola Stanisława Radziwiłła „Panie Kochanku”. Z jego licznych występów wspomnieć należy choćby o incydencie z 1755 roku, kiedy ów magnat pełnił funkcję marszałka Trybunału Wielkiego Księstwa Litewskiego. Jeśli wierzyć zachowanemu dekretowi z 1764 roku, książę wojewoda zaproszonego do swojego pałacu w Wilnie deputata z województwa nowogródzkiego Jana Rowińskiego „publicznie dyfamował i do szpady porwawszy się na życie chciał pokonać, a gdy tenże urodzony Rowiński, unikając niebezpieczeństwa, do stancji swojej schronił się, natenczas Xiążę wo[jewoda] wileński, *eo zaś tempore* [tego zaś czasu – przyp. O.K.] miecznik W[ielkiego] X[ięstwa] L[itewskiego]³⁸, z dworzanami i milicją swoją atakować tegoż urodzonego Rowińskiego [...] okazał się”. Ten natomiast, nie mając możliwości przeciwstawienia się potężnemu Radziwiłłowi, musiał się przed nim ukrywać³⁹. Dość wspomnieć, że do opisywanych wydarzeń doszło podczas obrad Trybunału Wielkiego Księstwa Litewskiego, którego zabezpieczenie było traktowane przez szlachtę za wzór godny naśladowania nawet w czasach bezkrólewia⁴⁰. Stosowanie w takich przypadkach przepisów właściwych Trybunałowi Koronnemu oznaczało natomiast, że dopuszczający się zranienia albo zabicia osoby stanu szlacheckiego odpowiadał tak, jakby popełnił ten czyn podczas obrad sejmu⁴¹. Nie

- 38 Józef Wolff, *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386-1795* (Kraków: w Drukarni Wł. L. Anczyca, 1885), 76. Karol Stanisław Radziwiłł wojewodą wileńskim został w 1762 roku, następnie 16 sierpnia 1764 roku dekretem konfederacji w Grodnie odebrano mu ten urząd i skazano na wygnanie; „Sejmik deputacki w Kownie, 3 II 1755”, [w:] *Akta sejmiku kowieńskiego*, 112. Miecznika litewskiego Karola Stanisława Radziwiłła oraz miecznika kowieńskiego Stanisława Zawiszę wybrał na funkcję deputatów do Trybunału Litewskiego w 1755 roku sejmik kowieński.
- 39 Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Radziwiłłów, dział VI, rkps, sygn. II-77, Dekret konfederacji generalnej. Actum w Grodnie, 16 sierpnia 1764 r., k. 139-140.
- 40 „Konfederacja generalna omnium ordinum Regni et Magni Ducatus Lithuani[a]e na konwokacyi głównej warszawskiej uchwalona roku Pańskiego MDCXXXII dnia 16 lipca”, [w:] *Volumina Constitutionum*, t. III, 1611-1640, vol. 2, 154; zob. także: Oskar Kanecki, *Sądy kapturowe Wielkiego Księstwa Litewskiego (1572-1764)* (Sopot: Wydawnictwo Arche Marek Tokarczyk, 2020), 191-192.
- 41 „Konstytucje sejmu walnego koronnego warszawskiego roku 1620”, [w:] *Volumina Constitutionum*, t. III, 1611-1640, vol. 1, 275; „Konstytucja sejmu walnego warszawskiego roku Pańskiego 1578”, [w:] *Volumina Constitutionum*, t. II, 1550-1609, vol. 1, 1550-1585 (Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2005), 409.

przeszkodziło to jednak wojewodzie wileńskiemu w dokonywaniu kolejnych przestępstw. Jeszcze bowiem podczas tej samej kadencji trybunalskiej (sesji wileńskiej w 1755 roku) na kolejnego deputata „ucieczką z[e] stancji salwowanego najechał, okna w stancji powystrzelał i drzwi zawarte poodbijał”. Usiłując natomiast zmusić innych sędziów trybunalskich do wydawania orzeczeń zgodnych ze swoimi oczekiwaniami, stosował pogroźki⁴². Stanisław August Poniatowski stwierdził później w swoich pamiętnikach, że „młody Radziwiłł, mając lat 18⁴³ i zaledwo umiejąc podpisać się, został marszałkiem trybunału, podczas którego osobiście sprawował się raczej jak swawolny uczniak niż jako zły sędzia, za to samo stronnictwo radziwiłłowskie pod jego imieniem dopuściło się w trakcie trwania trybunału ogromnych niesprawiedliwości i wielu kroków nieprawnych”⁴⁴.

Do kolejnego naruszenia prawa za sprawą Karola Stanisława Radziwiłła doszło podczas sesji mińskiej, kiedy wobec równości głosów jedna ze spraw nie została rozstrzygnięta. Od 1607 roku w tego rodzaju przypadkach (remisy *ex paritate votorum*) miał orzekać następny Trybunał⁴⁵. Tymczasem książę wojewoda „przeciwko wszystkim prawom W[ielkiego X[ięstwa] L[itewskiego] *paritate votorum* opisującym [...] *concretam sententiam* promulgował, a następnie gwałtem [...] w registr marszałkowski zapisawszy, [...] pisarzowi trybunalskiemu w drugi registr pisarski wpisać, *et ex actis* [i z ksiąg – przyp. O.K.] wydać kazał”. Dekret ten podpisało dziewięciu deputatów oraz cenzor⁴⁶. Wobec jednego z przeciwnych sobie sędziów trybunalskich ówczesny marszałek „przez ludzi w kapy przybranych zastąpiwszy na ulicy okrutnie zbić kazał, a drugiego kolegę, z obelgą deputackiego charakteru w pokojach

42 Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Radziwiłłów, dział VI, rkps, sygn. II-77, Dekret konfederacji generalnej. Actum w Grodnie, 16 sierpnia 1764 r., k. 140.

43 W rzeczywistości wybrany na marszałka Trybunału Wielkiego Księstwa Litewskiego Karol Stanisław Radziwiłł miał w 1755 roku 21 lat.

44 Stanisław August Poniatowski, *Pamiętniki króla Stanisława Augusta*, t. I, cz. I (Warszawa: nakł. Księgarni W. Jakowickiego, 1915), 148; zob. także: Waldemar Bednaruk, „Wokół problematyki składu Trybunału Koronnego i Trybunału Litewskiego od XVI do XVIII wieku” *Roczniki Nauk Prawnych*, t. XII, z. 1 (2002): 74.

45 Zbigniew Szcząska, „Sąd sejmowy w Polsce od końca XVI do końca XVIII wieku” *Czasopismo Prawno-Historyczne*, t. XX, z. 1 (1968): 97, 104. Przed tą datą sprawy nierozstrzygnięte ze względu na równy rozkład głosów kierowano do sądu sejmowego.

46 Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Radziwiłłów, dział VI, rkps, sygn. II-77, Dekret konfederacji generalnej. Actum w Grodnie, 16 sierpnia 1764 r., k. 140.

swoich publicznie opoliczkować urodzonemu Józefowi Wołodkowiczowi dopuścił⁴⁷. W późniejszej relacji opisującej wjazd Radziwiłła do Wilna odnotowano asystujące mu „bandy ludzi przyjaciół [...] szlachty zacie wprawdzie urodzonych, ale których przymioty i sprawy zwyczajne nazwiskiem hajdamaków [zawadziaków – O.K.] w całym kraju znajomymi uczyniły”. Charakterystykę tę odniesiono do kilku nazwisk, a pierwszym z wymienionych był p. Wołodkowicz⁴⁸. I na tym nie skończyły się jednak występki, których dopuścił się Radziwiłł.

Szczególnie niepokojąco zapowiadały się obrady Trybunału w 1763 roku. O jego spokojny przebieg mieli na polecenie króla zadbać biskup kamieniecki Adam Stanisław Krasiński i kasztelan połocki Adam Brzostowski. Rekomendowali oni przybyłemu do Wilna w asyście 900 żołnierzy hetmanowi wielkiemu litewskiemu Michałowi Józefowi Massalskiemu „wstrzymywanie się od wszelkich wiolencji [przemocy, nadużycia siły – przyp. O.K.] i dobre porozumienie z X[ię]ciem wojewodą wileńskim [Karolem Stanisławem Radziwiłłem – przyp. O.K.] względem spokojnego rzeczy ułożenia”. Wobec przedstawianych wątpliwości dotyczących zasadności sprowadzenia na czas obrad Trybunału licznego wojska Massalski miał odpowiedzieć, że stanowi ono przeciwwagę dla sił Radziwiłła, a zapewnienie bezpieczeństwa powszechnego poczytuje za swój obowiązek. Na powagę sytuacji wpływał dodatkowo fakt, że podskarbi wielki litewski Jerzy Detloff Flemming i pisarz polny litewski Michał Kazimierz Ogiński dysponowali w mieście wsparciem około 500 osób⁴⁹. Uzurpujący sobie władzę do fundowania posiedzenia Trybunału Wielkiego Księstwa Litewskiego sesji wileńskiej Karol Stanisław Radziwiłł polecił natomiast swoim żołnierzom, aby jeszcze przed przeprowadzeniem rugów⁵⁰ otoczyli izbę sądową, broniąc tym samym dostępu do niej deputatom i zebranej szlachcie. Kordon musiał być trudny do przełamania, gdyż według zachowanej relacji wojewoda wileński zdołał wówczas sprowadzić do miasta kilka tysięcy zbrojnej milicji wraz z armatami. W rezultacie „trybunalskich rozpedziwszy sędziów, jednych *illegitime* [bezprawnie – przyp. O.K.] pod protestacjami i konwikcjami obranych, a co najgorsza, drugich *etiam* [nawet – przyp. O.K.] na sejmiku nieobranych, jako to

47 Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Radziwiłłów, dział VI, rkps, sygn. II-77, Dekret konfederacji generalnej. Actum w Grodnie, 16 sierpnia 1764 r., k. 141.

48 Biblioteka Księżąt Czartoryskich w Krakowie, rkps, sygn. 940a, Opisanie dziejów wileńskich w Wilnie a die 14 ad diem 20 aprilis 1763, k. 281.

49 Biblioteka Księżąt Czartoryskich w Krakowie, rkps, sygn. 940a, Opisanie dziejów wileńskich w Wilnie a die 14 ad diem 20 aprilis 1763, k. 281.

50 Iwona Wierzchowiecka, „Organizacja Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego (1581-1764). Miejsce, czas, skład sądu”, 212. Rugi służyły sprawdzeniu legalności wyboru deputatów.

urodzonego Aleksandrowicza sędzica ziemskiego i Franciszka Romanowicza z powiatu grodzieńskiego instalował i do juramentów *admisit* [do przysięgi dopuszczał – przyp. O.K.]⁵¹. Przeciwnicy wojewody wileńskiego rozważali wprawdzie przeprowadzenie szturm na pozycje obsadzone przez wierne mu oddziały, jednak za sprawą Michała Józefa Massalskiego zamysł ten porzucono, by nie dopuścić do przelewu krwi. Hetman podtrzymał swoją decyzję pomimo nalegań części przybyłej szlachty wypominającej „wszystkie zbrodnie, które się działy podczas Trybunałów radziwiłłowskich, i które nawet sami sędziowie popełniali”⁵². W sformułowanej manifestacji uważała się ona na niedopuszczenie do obrad prawowitych deputatów przy jednoczesnym umożliwieniu złożenia przysięgi sędziowskiej nielegalnym nominatom. Protestowano też z powodu „coraz bardziej pomnażających się okropnych ekscesów”⁵³. Na niewiele się to wszystko jednak zdało, skoro wojewoda wileński mógł po przybyciu na zamek przystąpić do „słuchania przysięgi deputatów samych tylko przyjaciół swoich”. Poza nimi miał odważyć się ją złożyć zaledwie jeden przedstawiciel duchowieństwa (z kapituły żmudzkiej)⁵⁴.

Do sytuacji wymiaru sprawiedliwości, ze szczególnym uwzględnieniem incydentu z 1763 roku, odniósł się akt konfederacji prowincjonalnej uchwalony w 1764 roku przez zjazd stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego w Wilnie. Odnotowano w nim, że „nad prawem górująca zuchwałych umysłów [w]spółczesność [...] wylała się dalej żadną tamą nieutrzymana na ufundowanie najwyższych Sądów Trybunalskich, gdzie sama tylko sprawiedliwość z[e] spokojnością *praesidere* [przewodniczyć – przyp. O.K.] powinna”. Ubolewając nad naruszeniami prawa, wskazywano na dopuszczanie do przysięgi deputatów, na których ciążyły wyroki skazujące i to pomimo sprzeciwu okazywanego wobec takich praktyk, który bywał zresztą niejednokrotnie tłumiony siłą. Opisywano „naciągane gwałtem i bojem do większości kresk [głosów – przyp. O.K.] deputatów zdania, [...] wzgardy dekretów oczywistych trybunalskich, asesorskich, marszałkowskich i innych jurysdykcji”.

- 51 Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Radziwiłłów, dział VI, rkps, sygn. II-77, Dekret konfederacji generalnej. Actum w Grodnie, 16 sierpnia 1764 r., k. 141-142; o ulokowaniu armat Radziwiłła na wileńskim zamku wspomina też inna relacja: Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie, rkps, sygn. 940a, Opisanie dziejów wileńskich w Wilnie a die 14 ad diem 20 aprilis 1763, k. 282.
- 52 Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie, rkps, sygn. 940a, Opisanie dziejów wileńskich w Wilnie a die 14 ad diem 20 aprilis 1763, k. 282.
- 53 Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie, rkps, sygn. 940a, Manifestacja, Wilno, 17 kwietnia 1763 r., k. 283-284.
- 54 Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie, rkps, sygn. 940a, Opisanie dziejów wileńskich w Wilnie a die 14 ad diem 20 aprilis 1763, k. 285.

Wskazywano na przypadki pozostawiania bez kary, czy też uniewinniania sprawców nawet najbardziej oczywistych przestępstw. Pisano o „ludziach swawolnych” wchodzących z bronią do izb sądowych. Ze szczególną goryczą odniesiono się jednak do ostatnich przez śmiercią Augusta III obrad Trybunału Wielkiego Księstwa Litewskiego, który został „zatamowany przez przystawionych zbrojnie do izby sądowej żołnierzy i armaty pod zamek wileński sprowadzone”. Wspomniano zagrożenie dostępu do izby sądowej stronom postępowania oraz części należycie obranych deputatów. Potwierdzono, że blokada ta wzbudziła wśród przybyłych niemałe oburzenie, którego skutkiem było zredagowanie jeszcze w kwietniu 1763 roku dwóch manifestacji wymierzonych przeciwko naruszcicielom porządku⁵⁵. Na niewiele się to wszystko jednak zdało, skoro rok później przeciwko Karolowi Stanisławowi Radziwiłłowi skierowano kolejną manifestację, tym razem w związku z utworzeniem alternatywnego składu sądu kapturowego oraz rozpędzeniem tego, który został wybrany przez sejmik wileński⁵⁶. Niezwykle niepochlebnie o księciu wojewodzie wypowiadał się też Jędrzej Kitowicz, który stwierdził, że był to „pijak, z natury mało się różniący od szalonego, a po pijanemu wcale szalony [...] Nic to było u niego strzelić w łeb człowiekowi jak psu”⁵⁷.

Przypadek wojewody wileńskiego Karola Stanisława Radziwiłła nie był jednak jedynym przykładem nadużyć, których dopuszczali się marszałkowie Trybunału Litewskiego. W 1761 roku piastujący tę godność podstoli litewski Ignacy Pac miał bić „po twarzach swych kolegów deputatów, a jakiegoś introligatorczyka, do spółki z Ignacym Bohuszem, podobno zatrutował końmi na śmierć”⁵⁸. Z drugiej jednak strony podczas kadencji Sądu

55 „Generalna Stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego Konfederacja, zaczęta w Wilnie roku 1764 dnia 16 miesiąca kwietnia i manifesta pomienioną Konfederacją poprzedzające”, [w:] *Volumina Legum, przedruk zbioru praw staraniem XX. Pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782, wydane*, t. VII (Petersburg: nakł. i drukiem Jozafata Ohryzki, 1860), 57-58.

56 Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Radziwiłłów, dział II, rkps, nr 2876, Excerpt z protokołu potocznego sądowego sądów kapturowych p[owia]tu oszmiań[skiego] kadencji marcowej w roku terażniejszym 1764 w Oszmianie sądzących się, k. 1.

57 Jędrzej Kitowicz, *Opis obyczajów za panowania Augusta III* (Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1985), 240.

58 Cyt. za: Wierzchowiecka, „Geneza Trybunału Litewskiego i jego reformy w latach 1581–1764”, 88; „Kredens dla deputatów na Trybunał Główny W.Ks.L., 9 II 1761”, [w:] *Akta sejmiku kowieńskiego*, 137. Podstoli litewski Ignacy Pac został wybrany deputatem do Trybunału Wielkiego Księstwa Litewskiego przez sejmik kowieński, co tamtejsza szlachta uzasadniała zasługami jego samego, jak również jego przodków.

Głównego w 1718 roku stracono kucharza pisarza polnego litewskiego Michała Sapięhy, gdyż „wiceinstygatora trybunalskiego z wartą poń przybytego zabił i dwóch pachołków warty trybunalskiej”⁵⁹.

Do poważnego incydentu doszło również w związku z rozwiązaniem przez króla kontraktu pozwalającego podskarbiemu nadwornemu litewskiemu Antoniemu Tyzenhauzowi administrować dobrami ekonomii litewskiej. Przeciwnicy podskarbiego zajęli organizowane przez niego fabryki i zakłady. W odpowiedzi Tyzenhauz skierował pozew do Sądu Głównego. Jego wrogość „zatrwożyli się, żeby trybunał na zasadzie kontraktu nie kazał przywrócić ministra do dzierżawy. Nadbiegł więc z Warszawy biskup Kossakowski, sprowadził pułk ułanów królewskich, otoczył izbę trybunalską i tych deputatów kazał do niej tylko wpuszczać, po których spodziewał się powolności”. Podjęte działania Zygmunt Gloger ocenił jako przykład „pogwałcenia trybunału”, choć trudno się z nim zgodzić, że pierwszy w jego dziejach⁶⁰.

Najprawdopodobniej do naruszeń porządku dochodziło również w samej izbie trybunalskiej. W 1785 roku podniesiono bowiem, że dla zapewnienia poszanowania sądu strony toczonych postępowań i reprezentujący ich przedstawiciele palestry „przechodzić się po izbie, kontrowertującym [toczącym spór – przyp. O.K.] przeszkadzać, ani sędziom słuchającym ich atencji [uwagi – przyp. O.K.] przerywać lub rozmowami zatrudniać nie będą mogli”⁶¹.

Pomimo występowania w pracach Trybunału licznych incydentów znane są przykłady sędziów cieszących się wśród szlachty dużym uznaniem. Upływ lat sprzyjał niekiedy nawet kształtowaniu się ponad miarę pozytywnej refleksji o funkcjonowaniu dawnych zwyczajów⁶². W 1775 roku deputaci trybunalscy polecali pamięci króla marszałka Antoniego Giełguda, którego „nieoszczędna własnego majątku na wydatki pożyteczne krajowi ofiara,

59 [Krzysztof Zawisza], *Pamiętniki Krzysztofa Zawiszy, wojewody mińskiego (1666-1721)*, oprac. Julian Bartoszewicz (Warszawa: Drukarnia Gazety Polskiej, 1862), 348.

60 Zygmunt Gloger, „Antoni Tyzenhauz podskarbi nadworny litewski (1733-1785)”, [w:] *Kwartalnik Kłosów*, r. I, t. II (1877): 36-37.

61 „Ostrzeżenie powszechności od Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego na kadencyi wileńskiej za łaski jaśnie wielmożnego jegomość pana Adama Michała Chmary wojewody mińskiego, starosty gizowskiego, kawalera Orderu Orła Białego i Św.[iętego] Stanisława, marszałka Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego w roku 1785”, [w:] Adam Stankevič, *Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo veikla XVIII amžiaus antroje pusėje*, 459.

62 [Ludwik Delaveaux], *Pamiętniki Ludwika hr. de Laveaux* (Kraków: Nakładem Tadeusza Dyakowskiego, Czcionkami Drukarni „Czasu”, 1879), 167-168.

pilna, a zdrowia nawet nieprzepuszczająca w oddaniu się sądowym zabawom praca, mądra w trudnościach rozsądzenia rezolucja [...] godna prawdziwie [...] zaszczytów”⁶³. W pochodzącej z 1790 roku instrukcji grodzieńskiej doceniono natomiast podkoniuszego litewskiego Pawła Bułharyna, który podjął się „z[e] stratą własnego majątku marszałkowskiej na Trybunale Głównym W.[ielkiego] Ks.[ięstwa] L.[itewskiego] laski” oraz sprawnie prowadził jego obrady⁶⁴. Miało to niepoślednie znaczenie, zważywszy na opóźnienia w wydawaniu wyroków przez Sąd Główny. Jak donosiła bowiem w 1788 roku szlachta nowogródzka, „obywatele [...] w Trybunałach po apelacji [...] przez czas długi, bo do lat dziewięciu i później doczekać się nie mogą rozprawy [...] i z nierychłego doczekania się spraw czują istotne krzywdy”⁶⁵. W instrukcjach brzeskiej z 1788 roku⁶⁶ i rzeczywiczej z 1790 roku⁶⁷ pisano nawet o sprawach nierozstrzygniętych przez Trybunał od kilkudziesięciu lat. Zdaniem szlachty nowogródzkiej godny nagrody był sposób sprawowania funkcji marszałka Trybunału przez Michała Łopotta⁶⁸. Jego zasługi docenił w 1788 roku również sejmik grodzieński. Ponadto według tamtejszej szlachty w przykładowy sposób z powierzonej roli deputata trybunalskiego wywiązywał się chorąży

-
- 63 Biblioteka Ksiąząt Czartoryskich w Krakowie, rkps, sygn. 861, Instrukcja od koła Trybunału Głównego W[ielkiego] X[ięstwa] Lit[ewskiego] do Najjaśniejszego Króla Pana Naszego Miłościwego Jaśnie Wielmożnym Delegowanym Antoniemu Romerowi trockiemu i Piotrowi Mackiewiczowi połockiemu deputatom w roku terażniejszym 1775 Augusta 19 dana, k. 382-383.
- 64 „1790 m. lapkričio 16 d. Gardino pavieto seimelio instrukcija”, [w:] *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės seimelių instrukcijos (1788–1790)*, 134.
- 65 „1788 m. rugpjūčio 20 d. Naugarduko vaivadijos seimelio instrukcija”, [w:] *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės seimelių instrukcijos (1788–1790)*, 219-220.
- 66 „1788 m. rugpjūčio 19 d. Bresto vaivadijos seimelio instrukcija”, [w:] *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės seimelių instrukcijos (1788–1790)*, 291.
- 67 „1790 m. lapkričio 19 d. Rečycos pavieto seimelio instrukcija”, [w:] *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės seimelių instrukcijos (1788–1790)*, 359.
- 68 „1790 m. lapkričio 16 d. Naugarduko vaivadijos seimelio instrukcija”, [w:] *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės seimelių instrukcijos (1788–1790)*, 230; *Deputaci Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego (1697-1794)*. *Spis*, 379, godność marszałka Trybunału Wielkiego Księstwa Litewskiego Michał Łopott sprawował w latach 1788-1789.

grodzieński Ignacy⁶⁹ Ihnatowicz⁷⁰. Pomimo takich wyróżnień trzeba podkreślić, że właściwe litewskiemu Sądowi Głównemu naruszenia porządku i prawa nie sprowadzały się do przypadków zupełnie incydentalnych, a w XVIII wieku częstotliwość ich występowania zauważalnie wzrosła. Nawet jeśli przyjąć, że szczególnie bulwersujące zajścia mocniej zapadały w pamięć ich obserwatorów i uczestników niż spokojny przebieg obrad, a uchybienia w działalności Trybunału pozostawały właściwe również innym sądom szlacheckim, to ostateczna ocena tej jurysdykcji nie może być pozytywna. W XVIII wieku litewski Sąd Główny niechlubnie wpisał się w koloryt chylącej się ku upadkowi Rzeczypospolitej Obojga Narodów.

Bibliografia

- Bednaruk Waldemar, „Wokół problematyki składu Trybunału Koronnego i Trybunału Litewskiego od XVI do XVIII wieku” *Roczniki Nauk Prawnych*, t. XII, z. 1 (2002): 65-80.
- Bednaruk Waldemar, *Trybunał Koronny. Szlachecki sąd najwyższy w latach 1578-1794*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL: Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, 2008.
- Deputaci Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego (1697-1794)*. Spis, red. Andrzej Rachuba. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2004.
- Gloger Zygmunt, „Antoni Tyzenhauz podskarbi nadworny litewski (1733-1785)”, [w:] *Kwartalnik Kłósów*, t. II (1877): 1-44.
- Jurgaitis Robertas, *Nuo bajoriškiosios savivaldos iki parlamentarizmo: Vilniaus seimelio veilka 1717-1795 m.* Vilniaus: Parlamentarizmo istorijos tyrimų centras, 2016.
- Kanecki Oskar, *Sądy kapturowe Wielkiego Księstwa Litewskiego (1572-1764)*. Sopot: Wydawnictwo Arche Marek Tokarczyk, 2020.
- Kąkolewski Igor, „Między korupcją a ksenofobią. Zmiany w postrzeganiu zjawiska korupcji w dawnej Rzeczypospolitej, Zarys problemu” *Przeгляд Historyczny*, t. XCVIII, z. 1 (2007): 11-26.
- Stankevič Adam, *Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo veikla XVIII amžiaus antroje pusėje*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2018.
- Szczańska Zbigniew, „Sąd sejmowy w Polsce od końca XVI do końca XVIII wieku” *Czasopismo Prawno-Historyczne*, t. XX, z. 1 (1968): 93-124.
- Szwaciński Tomasz, „Tumult wileński 1755 roku i jego reperkusje” *Rocznik Lituanistyczny*, t. II (2016): 107-126.

69 Deputaci Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego (1697-1794). Spis, 380.

70 „1788 m. rugpjūčio 20 d. Gardino pavieta seimelio instrukcija”, [w:] *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės seimelių instrukcijos (1788–1790)*, 119.

- Wierzchowicka Iwona, „Geneza Trybunału Litewskiego i jego reformy w latach 1581–1764” *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego: Roczniki Prawnicze*, nr 15 (2004): 71-93.
- Wierzchowicka Iwona, „Organizacja Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego (1581-1764). Miejsce, czas, skład sądu”, [w:] *Dzieje wymiaru sprawiedliwości*, red. Tadeusz Maciejewski, 203-218. Koszalin: Wydawnictwo Uczelniane Bałtyckiej Wyższej Szkoły Humanistycznej, 1999.
- Wierzchowicka Iwona, „Powinności sędziów Trybunału Litewskiego” *Czasopismo Prawno-Historyczne*, t. LV, z. 1 (2003): 29-42.
- Wisner Henryk, *Rzeczpospolita Wazów*, t. III, *Sławne Państwo Wielkie Księstwo Litewskie*. Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2008.
- Wolff Józef, *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386-1795*. Kraków: Drukarnia Wł. L. Anczyca, 1885.
- Zakrzewski Andrzej B., *Wielkie Księstwo Litewskie (XVI-XVIII w.). Prawo-ustrój-społeczeństwo*. Warszawa: Campidoglio, 2013.